

Šťastie pre 21. storočie Ladislav Kováč

„První, ne-li jediné, co má býti pro nás všechny cílem, je štěstí lidského rodu“ [1]. Táto výzva Jana Amosa Komenského z roku 1660 je mottom *mojej* eseje. V našej dobe sa šťastie stalo módnym termínom. Vychádzajú početné knihy o povahe šťastia, ale aj „návody na použitie“, ako sa každý môže ľahko stať šťastným. Kto si zadá na internetovom vyhľadávači heslo „books on happiness“, nájde odkaz na neuveriteľný počet 46 300 000 kníh. Ba aj jedno slovenské internetové kníhkupectvo uvádza pod heslom „šťastie“ skoro tisícku titulov kníh v slovenčine a češtine. Rovnako si na internete možno vyhľadať adresy firiem, ktoré ponúkajú svoje expertné služby „koučovania k šťastiu“; dokonca sú vysokoškolské programy, ktoré školia záujemcov, ako učiť ľudí, ako sa stať šťastnými.

Už nejde len o šťastie jednotlivcov, ale národov a štátov. Nie o šťastie menšiny, akejsi premýšľajúcej elity spoločnosti, ale o šťastie nás. Myslitelia od čias antiky cez stredovek až vari po začiatok 20. storočia mali na mysli šťastie pre malý, vybraný počet ľudí – Aristoteles (384 – 322 pred n. l.) ich nazýval *magnanimous*, veľkodušní. Zaoberať sa šťastím nás im ani nenapadlo. Veď ani masám nešlo o šťastie – „obyčajného“ človeka trápilo iné: ako zaistiť fyzické prežitie seba a svojej rodiny. Dnes však seriózní ekonómovia uvažujú, že mierou blahobytu štátu by sa mohol stať namiesto indexu „hrubý domáci produkt“ (HDP) iný index: „hrubé domáce šťastie“ (HDŠ), teda súhrn šťastia všetkých občanov štátu. A, samozrejme, k ich snahe sa pridávajú politici. Veď v demokraciách ich zvolenie do funkcií závisí od hlasu väčšiny, teda nás. Termín HDŠ bol zavedený v malom himalájskom štáte Bhután, ktorý sa snažil vybudovať ekonomiku, čo by slúžila spirituálnym hodnotám buddhizmu, ale postupne začal inšpirovať moderné politické hnutia. V roku 2011 OSN prijala Bhutánom navrhnutú rezolúciu „Šťastie: k holistickému prístupu k rozvoju“, ktorou bolo šťastie zavedené ako súčasť globálnej politiky. V rezolúcii sa konštatuje, že „šťastie je základným ľudským cieľom a univerzálnym úsilím“ a „spravodlivejší a vyrovnanejší prístup je potrebný na podporu udržateľnosti, odstránenie chudoby, zvýšenie blahobytu a prehĺbenie šťastia“. Dosiaľ sa už konalo päť medzinárodných konferencií venovaných HDŠ.

Felitika – veda o šťastí

Šťastie prestáva byť záležitosťou špekulácií a stáva sa predmetom vedeckého výskumu. Ak som v roku 1995 vo svojom texte „Homo felix. Desiat otázok o biológii šťastia“ [2] napísal, že „v nespočetných ústavoch sveta sa skúmajú atómy, gény, galaxie, ale – pokiaľ mi je známe – iba dve inštitúcie sú

zasvätené vedeckému štúdiu šťastia: centrum na univerzite v Chicagu a ústav v nemeckom Vallendare“, v roku 2016 to už neplatí. Keď sa v roku 1998 stal prezidentom Americkej psychologickkej asociácie Martin Seligman, v inauguračnom prejave vyhlásil, že psychológovia musia skúmať, čo robí šťastných ľudí šťastnými, lebo „psychológia je nie iba štúdiom slabosti a poškodenia, ale aj štúdium sily a cnosti“ [3]. Z jeho iniciatívy sa začal rozvoj tzv. pozitívnej psychológie. Okrem psychológie dôležitý podiel na konštituovaní vedy o šťastí (felitike) má ekonómia a biológia (genetika, evolučná biológia, neurobiológia, kognitívna biológia a finitika).

Felitika popisuje, čo robí ľudí šťastnými. V nezainteresovanom popise sa podobá prírodným vedám. Je však zároveň aj vedou normatívnou, ako sú napr. právna veda, etika a medicína. Medicína lieči choroby, no zároveň aj vyjadruje normu, ako treba správne žiť, aby sme sa vyhli chorobám. V roku 1948 prijala Svetová zdravotnícka organizácia definíciu zdravia: „Zdravie je stav úplného fyzického, mentálneho a sociálneho prosperovania, a nie číra neprítomnosť choroby alebo neduživosti“ [4]. To isté možno povedať o šťastí: šťastie je viac než len neprítomnosť nešťastia. A felitika sa usiluje stanoviť normy, ktoré by určovali, ako urobiť jednotlivcov alebo komunity šťastnými.

Ako každá veda, aj felitika má svoj konceptuálny aparát, ale aj svoju metodológiu. Dnes je empirickou vedou, založenou na pozorovaní, anketách a dotazníkoch, na sledovaní ľudského správania a na meraní neuronálnych korelácií prežívania a správania. Môžeme však očakávať, že sa rýchlo stane aj experimentálnou vedou.

Hlavným konceptuálnym problémom je definovanie pojmu „šťastie“. Už antika rozlišovala šťastie ako hedóniu (potešenie zmyslov) a ako eudaimoniu (potešenie rozumu: žiť dobre a konať dobro). Sám zakladateľ „pozitívnej biológie“ Martin Seligman vo svojej knihe z r. 2004 „Autentické šťastie“ uviedol, že autentické šťastie má tri neoddeliteľné komponenty: potešenie (usmievavá tvár), angažovanosť (hĺbka účasti vo vlastnej rodine, v práci, romantike a koníčkoch) a zmysel (využitie osobnej sily v službách širšieho poslania). No vo svojej najnovšej knihe z r. 2011 napísal: „Teraz sa mi slovo šťastie protiví, opotrebovalo sa do tej miery, že sa stalo takmer nezmyselným. Pre vedu je to termín nevhodný na používanie(.)“ [5]. Namiesto toho navrhol termín „*flourishing*“, čo možno preložiť ako „prekvitanie“ alebo skôr „rozmach“.

Mne sa však zdá, že výraz „šťastie“ treba používať. A to v podobe, akú navrhol poľský filozof Władisław Tatarkiewicz a ktorej pôvod je v gréckej antike, u Demokrita: „Šťastie je úplná a trvalá spokojnosť so životom ako celkom“ [6]. Je zrejmé, že toto chápanie zahŕňa zároveň hedóniu i eudaimóniu. Pritom šťastie nie je nehybná vec, ale proces. Šťastie by sme mohli charakterizovať ako žitie v rozumom vytvorenom súlade medzi nekonzistentnými silami, ktoré určujú ľudský život. „Ideál šťastia“ by zodpovedal minimalizovaniu frustrácie, teda rovnováhe medzi protikladnými,

konfliktnými tendenciami života [7]. Stručne vyjadrené: ľudské šťastie spočíva v hedonickom minime: vo vyrovnaní úsilia o čo najviac potešenia a o čo najmenej utrpenia. Hedonický minimax riadi konanie všetkých živých bytostí, ale človek je jediným živočíšnym druhom, ktorý si svoje emócie aj uvedomuje v podobe citov; preto je i jedinou živou bytosťou, ktorá túži po šťastí. Výsledkom nie je slasť, ale komplexné nastavenie ducha, pre ktoré možno použiť termín filozofa Immanuela Kanta: „vznešenosť“ (*Erhabenheit, sublimity*).

Takéto šťastie však nie je šťastím, o aké ide ekonómom a politikom: šťastím nás. Pritom v snahe získať reprezentatívne údaje sa ankety felitiky týkajú väčšiny, teda nás, a ak sa typický respondent cíti šťastný, nuž toto je to masové šťastie – a zrejme z neho sa bude aj určovať index HDŠ. Ako bude ukázané nižšie, ono bude hlavnou podobou šťastia v 21. storočí.

Najväčšou konceptuálnou ťažkosťou je však to, že ľudský jazyk má obmedzený slovník pre svet emócií. Každý človek prežíva svoje emócie a tie sú neprenosné na iného človeka. Ak ich chce komunikovať inému človeku, robí tak veľmi zjednodušeným jazykom. Jediným slovom strach vyjadrí celkom rozdielne emócie: od strachu z fyzického ohrozenia cez strach sociálny alebo aj metafyzický (ako strach zo smrti alebo z Boha). Je známe, že Eskimáci majú veľký počet slov pre sneh a ľad, dokonca možno okolo päťdesiat [8]. Tie slová potrebujú, aby mohli navzájom komunikovať v ich špecifickej ekologickej nike: zasneženej krajine. Pocit šťastia môže byť navodený veľkým počtom udalostí a zážitkov; každý človek ho prežíva vo svojom vnútri svojím spôsobom, a ak použije jediné slovo a povie, že sa cíti šťastný, vyjadrí veľmi rozdielne emocionálne stavy.

Ak ľudský jedinec dokáže spoluprežívať emócie iného človeka, je to tým, že emócie blízkeho precitňuje vo svojom mozgu, akoby to boli jeho vlastné emócie, a to prostredníctvom „zrkadliacich neurónov“. Ich objavenie možno označiť za zatiaľ najvýznamnejší vklad neurobiológie do vedy o šťastí [9]. Ony sú kľúčom k chápaniu ľudskej empatie a na nej spočívajúcim ľudskom altruizme. Preklenujú oddávna diskutovaný a v skutočnosti asi len zdanlivý protiklad medzi sebecktom a altruizmom: umožňujú to, čo antropológ Raoul Weston La Barre nazval „nežná starostlivosť o zdroj vlastnej organickej príjemnosti“ [10] – človek nie je tvorom egocentrickým, ale alterocentrickým, hypersociálnym [7].

Subjektívny pocit šťastia sa u ľudského jedinca mení s vekom: prechádza fázami. Iné je šťastie dieťaťa a iné mladého človeka, ktorý si v živote stavia ciele. Jeho šťastie, a v ňom aj pocit zmyslu života, závisí od toho, ako sa mu darí tieto ciele dosahovať. No a celkom iné je šťastie staroby, ktoré by sa dalo vyjadriť aforizmom „Nič nechcieť znamená mať všetko“. Umením života je dokázať plynule prechádzať týmito fázami, aby jedinec mohol v závere uspokojivo vysloviť parafrázu verša básnika Vítězslava Nezvala: „Bolo to krásne – a stačilo.“

Felitika naráža dnes na obmedzenie, ktoré sa síce zaslúžilo o rýchly pokrok v „jednoduchých“ vedách, ako boli spočiatku prírodné vedy, no komplikuje bádanie vo vedách, ktoré študujú komplexné javy. A takým javom šťastie určite je. Z empirického výskumu vyplynulo, že ľudia poväčšine vymenujú len tri príčiny nejakého javu. Obmedzuje nás „magická trojka kauzality“ [11].

Toto obmedzenie dobre vyjadruje aj tzv. rovnica šťastia: $H = S + C + V$, kde H je symbol pre šťastie. S odpovedá nastavenému bodu, ktorý má každý z nás určený svojimi génmi na viac-menej stálu hodnotu. Kto má túto premennú nízku, môže sa akokoľvek snažiť, no šťastie nedosiahne. C zodpovedá vonkajším okolnostiam, ako napríklad prostrediu, do ktorého sme sa narodili a v ktorom žijeme. V vyjadruje to, čo môžeme ovplyvniť vlastnou vôľou. Podľa Sone Ľubomirskej (*Sonja Lyubomirsky*) 50 % ľudského šťastia je určené geneticky (na základe štúdií dvojčiat), 10 % je podmienených okolnosťami života a 40 % závisí od sebakontroly [12]. Zjednodušenie je zrejmé na prvý pohľad. Nie div, že sa často objavujú iné, ale v podstate podobné pokusy o matematické vyjadrenie šťastia (najnovšie aj v roku 2016).

21. storočie – ultimátna éra

V roku 1948 existencialistický mysliteľ a spisovateľ Albert Camus napísal [13]: „17. storočie bolo storočím matematiky, 18. storočím fyzikálnych vied, 19. storočím biológie. Naše 20. storočie je storočím strachu. Nieкто mi namietne, že o ňom nehovorím v spojení s vedou.[...] To, čo najviac prekvapuje, je to, že vo svete, v ktorom žijeme, je väčšina ľudí (s výnimkou veriacich všetkých druhov) zbavená budúcnosti. Neexistuje hodnotný život bez projekcie do budúcnosti, bez prísľubu zrenia a pokroku.“

Keby sme pokračovali v tejto Camusovej úvahe a ostali len pri vede, mohli by sme ho poopraviť v tom, že druhá polovica 20. storočia bola storočím informatiky ako vedy, a dodať, že 21. storočie bude storočím umelej inteligencie a virtuálnej reality. Strach, ktorý v 20. storočí prežívali intelektuáli typu Camusa, nezabránil pokračujúcemu rozvoju vedy. S ňou rástla technika a vďaka nej ekonomika. V rozvinutých krajinách Západu sa začala formovať spoločnosť blahobytu. Na rozdiel od Camusa s jeho existencialistickým strachom však masy po vojne necítili strach, ale očakávali, že ich blahobyt porastie. V narastajúcom konzume tovarov poväčšine videli zmysel svojho života a verili, že sa svet bude stále zlepšovať. Keď potom, ešte pred koncom storočia, došlo ku krachu komunizmu, mohol americký politológ Francis Fukuyama vysloviť presvedčenie, že „sme svedkami nie iba konca studenej vojny alebo priebehu konkrétneho obdobia povojnových dejín, ale konca dejín ako takého, teda koncového bodu ľudskej ideologickej evolúcie a univerzalizácie západnej liberálnej demokracie ako finálnej podoby ľudskej vlády“ [14].

Ale dejiny sa nezastavili. 20. storočie sa skončilo a začalo sa 21. storočie. Dňa 11. septembra 2001 došlo v New Yorku k prelomovej udalosti: „Zbúranie

dvojičkových veží newyorského Svetového obchodného centra, spôsobené teroristickým útokom, odráža zvláštny stav súčasnej civilizácie: jeden z najpozoruhodnejších výtvorov modernej techniky – prúdové lietadlo, unesené teroristami – bol použitý na útok v službách náboženského fanatizmu, ktorý je vari charakteristickou črtou pred-civilizačného ľudstva. Využitie racionálnych prostriedkov na neracionálne ciele – to je signál vyslaný týmto činom. Najvýstižnejšie ho vyjadruje názov, ktorý dostala jama, čo ostala po zbúraní veží a odstránení ich sutín: Pozemok nula (*Ground Zero*). Touto správou sa *Ground Zero* stala symbolom vstupu ľudstva do 21. storočia(.)“ [15]. Je symptomatické, že Pozemok nula neostal nezastavaný. Vyrástol na ňom najvyšší mrakodrap západnej pologule. Dobudovaný bol v roku 2014 a zrejme by sa mal stať pyšným symbolom 21. storočia.

Nestane sa – som o tom presvedčený. Na Pozemku nula sa nemalo postaviť nič, len malý pomník, ktorý by slúžil ako spomienka, ale najmä ako varovanie a ako výzva: Veľké je síce naše poznanie prírodných zákonov, ktoré sa stali základňou pre grandiózny rozvoj techniky, ale naše poznanie síl, ktoré rozhodujú o individuálnom ľudskom konaní a o sociálnej dynamike, je, symbolicky povedané, blízke „veľkej nule“. Tieto sily motivovali aktérov udalosti 11. septembra 2001.

Na inom mieste som zdôvodnil, že 21. storočie bude pre ľudstvo osudové [7]. V polovici tohto storočia dosiahne bod „technologickej singularity“, keď technický pokrok a umelá inteligencia prekročia ľudskú schopnosť ich pochopenia a kontroly. Zároveň však extrapolácia dynamiky sociálneho pohybu naznačuje, že nás v polovici 21. storočia čaká aj „civilizačná singularita“, keď závratná rýchlosť sociálnych zmien bude rovnako nepochopiteľná a neriaditeľná. Dejinnú dobu, ktorú žijeme medzi počiatkom a polovicou 21. storočia, môžeme nazývať záverečnou, ultimátnou érou.

Súčasná civilizácia je plodom európskej – a dnes v širšom chápaní západnej – kultúry. Je to kultúra, ktorá svet obdarovala vedou. Jej pričinením v západnom svete vyrástla spoločnosť blahobytu (*welfare society*). Už v priebehu 20. storočia, ale stále zreteľnejšie v 21. storočí sa spoločnosť blahobytu postupne premieňa na spoločnosť zábavy (*fun society*). Pracujeme stále menej a bavíme sa stále viac. Počet hodín pracovného času sa znižuje a nahrádzajú ich hodiny „voľného času“ (*leisure time*). Komunikačné prostriedky, zásluhou ktorých sa rozvíjala veda, technika a ekonomika, v našej dobe získali novú funkciu: stali sa hlavnými sprostredkovateľmi zábavy: tlač, film, televízia, telefónne siete, internet. Ľudí z ekonomickej činnosti čoskoro úplne vytlačia roboty. Narastajúca spotreba bude naďalej poháňať výrobu, ale tá, ovládaná počítačmi a vykonávaná robotmi, bude stále produkovať – okrem výtvorov užitočných pre človeka – nevyhnutne aj odpad. Hlavný odpad, oxid uhličitý, zapríčiňuje zmenu klímy na celej zemeguli, pred ktorou niektorí experti varujú ako pred „klimatickou bombou“ [17]. Nápadné na celom jave je to, že generátory klimatickej zmeny sú globálne rozmiestnené značne nerovnomerne

(dnes okrem západnej civilizácie sú nimi štáty, v ktorých v 21. storočí prudko rastie priemyselná výroba, na prvom mieste Čína), ale pritom dosah týchto zmien je „rozprestretý“ rovnomerne po celej zemeguli. Ovzdušie Zeme sa pritom nestáva termostatom so zvýšenou, no rovnomernou teplotou, ale dochádza k prudkým zmenám lokálnych teplôt, ktoré sa vyrovnávajú prostredníctvom nebyvalo intenzívnych turbulencií.

Nápadná je analógia medzi rozšírením klimatických zmien a šírením zábavy. Zábava rozkvitá v západnom svete, ale dosah komunikačných prostriedkov, ktoré jej slúžia a mapujú ju, je globálny, celosvetový. To ich zásluhou sa celý svet globalizuje a mení sa na jednu „globálnu dedinu“.

V tomto globálnom svete existujú aj iné kultúry. Evolúcia im nepriala; nevytvorili spoločnosti blahobytu – ich spoločnosti sú chudobné a ekonomicky nerozvinuté. Avšak aj ony sú dnes súčasťou globálnej dediny. Hladujúci bangladéšsky chudák sa každý deň môže pozeráť vo svojom televízore na príjemný a komfortný život svojho „suseda“ v Európe alebo USA. Jeho nespokojnosť a závisť sa už nekončí len u suseda z rodnej dediny, ktorému sa úlovok rýb alebo úroda ryže o čosi viac vydarili, a preto môže seba a svoju rodinu lepšie nasýtiť.

Nedajme sa mýliť Bhutánom a jeho „globálnym domácim šťastím“; ide o výnimku (a neanalyzujme prečo). Americkí ekonómovia Betsey Stevensonová a Justin Wolfers spracovali veľký počet údajov, podľa ktorých bohatší jedinci v rôznych krajinách sú spokojnejší so svojím životom než chudobnejší, a pokiaľ ide o krajiny, je priemerný pocit uspokojenia priamo určený veľkosťou hrubého domáceho produktu krajiny. Na desaťbodovej škále životného uspokojenia priemer uspokojenia v chudobných krajinách odpovedá 3 bodom, v krajinách so strednými príjmami 4 až 6 bodom a v bohatých krajinách 7 až 8 bodom [18]. Nemožno sa čudovať, že ľudia z chudobných krajín by chceli mať potešenie z takého života, aký majú ľudia v bohatých štátoch, ktorý im predvádza televízia.

Nerovnomerné rozdelenie bohatstva po zemeguli spolu s rovnomerným „rozprestretím“ globálnej komunikácie zrýchľovalo od počiatku 21. storočia premiestňovanie ľudí medzi chudobnými a bohatými krajinami. Premiestňovanie bolo nesymetrické. Z bohatých krajín cestovali do chudobných turisti v honbe za zábavou. Z chudobných krajín sa do bohatých sťahovali ľudia za prácou, ale stále viac aj s vidinou blahobytu a potešenia, ktoré tam na nich čakajú. Zrýchlenie dostalo v druhej dekáde 21. storočia podobu migračnej explózie: prepuklo „sťahovanie národov“. Ono je jedným z prvých nápadných javov, ale zďaleka nie posledným, ktoré nám budú v ultimátnej ére dokazovať, že sociálnu dynamiku nedokážeme riadiť. Lekcia z 11. septembra 2001 pokračuje: neznáme, neriadené a neriaditeľné sily naďalej určujú konanie ľudí v našom storočí. A podobne ako v prípade počasia, nerovnováhy vyvolávajú prudké turbulencie, síce lokálne, ale nakoniec s globálnym dosahom.

Hneď druhým nekontrolovateľným javom, ktorý je dnes už nepopierateľný v západných spoločnostiach blahobytu a zábavy, je strach. Strach, o ktorom písal Camus ako o charakteristike 20. storočia, bol strach existenciálny, strach zo straty perspektívy a zmyslu života. Strach ultimátnej éry 21. storočia je strachom existenčným: v chudobných krajinách je to strach z hladu, občianskych vojen, zo straty príbytkov a z hmotnej núdze; v bohatých krajinách Západu ide o strach z ohrozenia dosiahnutého *statu quo* blahobytu a istoty, strach z agresívneho ataku ideí, zvyklostí a spôsobov správania imigrantov z iných kultúr, ba aj z prípadného zničenia vlastnej kultúry.

Znamená to vari, že záverečná fáza ľudskej evolúcie bude dobou úpadku, kolapsu či katastrofy? Že sa blíži pohroma? Že na šťastie máme zabudnúť? Nie nevyhnutne. Predvídať síce nemôžeme, ale môžeme extrapolovať.

Šťastie v ultimátnej ére

Podľa britského historika Richarda Schocha pozitívna psychológia nepriniesla nijaké originálne idey o šťastí. Nová „veda o šťastí“ sa pomýlila, keď šťastie stotožnila s pozitívnymi emóciami, a sotva sa dotkla tých vecí, ktoré už myslitelia v antike, už pred dva a pol tisíc rokmi, považovali za fundamentálne. Trvalá príjemnosť je blud. Bolesť je nielenže nevyhnutná, ale prispieva k dobrému životu. Pre antiku šťastie neznamenal cítiť sa dobre, ale byť dobrý; šťastie bolo primárne záležitosťou morálnou, a nie hedonickou. Práve preto je vraj šťastie mimo kompetencie vedcov, ale aj politikov [18].

Schoch uvádza ako významného teoretika šťastia v antike Aristotela. Bol to všeznalec): môžeme ho považovať za zakladateľa fyziky, biológie, antropológie, politiky, etiky. Prírodné vedy sa od Aristotelovej doby značne zmenili a jeho fyzikálne a biologické teórie nenachádzame v učebniciach ani vo vedeckých publikáciách fyzikov a biológov. Zato Aristotelovo vysvetľovanie správania ľudského jedinca i spoločnosti, jeho teórie morálky, estetiky, politiky, ale aj šťastia sa naďalej objavujú v literatúre z kultúrnych (humanitných a sociálnych) vied. Je to zrejme preto, že prírodné vedy silno pokročili a získali veľa nového poznania vďaka zavedeniu experimentálnej metódy, kultúrne vedy však ostali na rovnakej úrovni, na akej boli za čias Aristotela [19].

Som presvedčený, že Aristoteles by o šťastí uvažoval celkom ináč, keby žil dnes a mohol vychádzať z poznatkov súčasných vied. Pokúsil som sa načrtnúť, aký nový pohľad na šťastie nám dnes ponúka biológia [20].

Tri hlavné postuláty, ktoré vyplynuli z rozboru situácie ľudstva [7], platia naplno aj pri uvažovaní o šťastí: (1) Ľudská prirodzenosť bola vyformovaná prirodzeným výberom najvýraznejšie v pleistocéne (medzi 2,6 miliónmi až 12-tisíc rokmi pred n. l.) a optimalizovala ľudí pre život v malých sociálnych skupinách v africkej savane. Emócie slúžili pretrvávaniu („darwinovskej zdatnosti“), ale postupne, ako začali byť naplno uvedomované, sa osamostatňovali a u človeka sa objavila hedonotaxia – vedomý únik pred

bolesťou a nezastaviteľná honba za príjemnosťou. Darwinovská zdatnosť začala byť dopĺňovaná „hedonickou zdatnosťou“ (*hedonic fitness*). Evolúcia nesformovala emócie, aby sme boli šťastní, ale na to, aby sme prežili. Dnes však využívame emócie, aby sme dosiahli šťastie. A rozum musí byť verným sluhom emócií. (2) Evolúcia vybavila človeka schopnosťou vytvárať artefakty – najprv materiálne a neskôr aj symbolické. Na biologickú evolúciu nadviazala kultúrna evolúcia ako evolúcia artefakcie. Ona začala postupne v evolúcii človeka dominovať a stala sa kumulatívnou: novšie, stále zložitejšie artefakty nahrádzali staré. Práve tým došlo k rozvoju ľudskej civilizácie až na takú vysokú úroveň, akú dnes predstavuje západný svet. Kultúrna evolúcia preniesla človeka do „artefaktuálneho prostredia“, ktoré sa podstatne líši od pôvodného, prirodzeného prostredia savany. (3) Zatiaľ čo ľudská prirodzenosť zostáva nemenná, kultúrna evolúcia prináša stále nové artefakty a logicky vyústi do techniky virtuálnej reality, neobmedzeného zdroja príjemností. Keď hedonická zdatnosť celkom vytlačí darwinovskú zdatnosť, dôjde k evolučnému ukončeniu (extinkcii) ľudského druhu.

Úsilie o dosiahnutia väčšinového, masového šťastia bude narážať na paradox hedonickej akomodácie [7]: na opakovanú príjemnosť si zvykáme, preto potrebujeme stále nové a silnejšie zdroje príjemnosti. Technika virtuálnej reality túto obmedzenosť možno prekonať a celé ľudstvo sa „prestáhuje“ do virtuálneho sveta. Arteficiálne, „syntetické“ šťastie prevýši a nahradí „prirodzené šťastie“, ktoré mnohí myslitelia považovali za najvyšší cieľ ľudského života. Francis Fukuyama vo svojej knihe o konci dejín ešte nemal víziu virtuálnej reality, ale aj tak predpovedal, že „koniec dejín bude veľmi smutný príbeh. Zápas o uznanie, ochota riskovať vlastný život pre čisto abstraktný cieľ, celosvetový ideologický zápas, ktorý prinášal smelosť, odvahu, imagináciu a idealizmus, budú nahradené ekonomickým výpočtom, nekonečnými riešeniami technických problémov, dbaním o prostredie a uspokojovaním sofistikovaných konzumných požiadaviek. V post-historickej dobe nebude ani umenie, ani filozofia, iba trvalá starostlivosť o múzeum ľudských dejín“ [14]. Domnievam sa, že technika virtuálnej reality ponúkne ľuďom možnosť prežívať aj smelosť, odvahu a imagináciu – ale len vo svete s virtuálnymi partnermi.

Otvorenou ostáva otázka povahy šťastia pre menšinu „veľkodušných“, ktorým sa možno aspoň sčasti podarí uniknúť pred pascou hedonickej akomodácie a virtuálnej reality. Možná povaha tohto šťastia pre „osvietených jedincov“ (*enlightened individuals*) už bola naznačená [20] a vyjadruje ju aj záver tejto eseje.

Záver: Je šťastie možné?

Vo felitike ako popisnej, a zároveň normatívnej vede sme úplne na začiatku. Veľa času nám neostáva. Snívam o tom, že na Slovensku vyrastie

Ústav pre výskum šťastia, ktorý združí najlepšie talenty z rozmanitých vedeckých disciplín. A hoci sa bude v ústave seriózne bádať nad tým, ako zaistiť „arteficiálne šťastie“ väčšiny ľudstva v ultimátnej ére, v jeho fokuse bude šťastie elity veľkomyselných. Toto opravdivé, genuinné šťastie spočíva vo „zvýšenom vedomí“. Tak prekladám anglické slovo „*mindfulness*“, ktoré zodpovedá duchovným stavom, popisovaným budhizmom. Veda o šťastí by mala využívať najnovšie poznatky všetkých vied na to, aby opodstatnila starú múdrosť: hodnota a zmysel života je v jeho „dočasnosti“: byť šťastný znamená žiť intenzívne „tu a teraz“, pričom však zvýšené vedomie prítomnosti je integrálom všetkých minulých prítomností.

Ak som túto esej začal odvolaním sa na jedného z našich velikánov, iným ju zakončím: Ideu „*mindfulness*“ asi najkrajšie vyjadril Milan Rastislav Štefánik a jeho slová by sa mohli stať symbolickým základným kameňom zamýšľaného ústavu: „*Žil som krásny život, prežíval som večnosť v sekundách*“ [21].

Odkazy na literatúru

1. KOMENSKÝ, J. A. *Obecná porada o nápravě věcí lidských*. Praha : Svoboda, 1992.
2. KOVÁČ, L. *Homo felix. Desať otázok o biológii šťastia*. Nová prítomnosť, 1995, 1 (5), s. 4-5.
3. SELIGMAN, M. Address. Lincoln Summit, 1999. <http://www.pursuit-of-happiness.org/history-of-happiness/martin-seligman-positive-psychology/>
4. Svetová zdravotnícka organizácia. *Constitution of the World Health Organization*. Basic Documents, Forty-fifth edition, Supplement. 2006.
5. SELIGMAN, M. *Flourish: a visionary new understanding of happiness and well-being*. New York, NY, USA : Free Press, 2011.
6. TATARKIEWICZ, W. *Analysis of happiness*. The Hague, The Netherlands : Martinus Nijhoff, 1976. Slovenský preklad: *O šťastí*. Bratislava : Smena, 1973.
7. KOVÁČ, L. *Closing human evolution: Life in the ultimate age*. Springer, 2015.
8. CICHOCKI, P., KILARSKI, M. On 'Eskimo Words for Snow': The life cycle of a linguistic misconception. *Historiographia Linguistica*, 37, 2010, s. 341-377.
9. RIZZOLATTI, G., CRAIGHERO, L. The mirror-neuron system. *Ann Rev Neurosci* 27, 2004, s. 169–192.
10. LA BARRE, W. R. *The human animal*. Chicago : University of Chicago Press, 1954.
11. KOVÁČ, L. Causal reasoning: the „magical number“ three. *EMBO Rep.* 10, 2009, s. 418.

12. LYUBOMIRSKY, S. *The how of happiness*. London, UK : Penguin Book, 2007.
13. CAMUS, A. *Le siècle de la peur*. Combat, 1948.
14. Fukuyama, F. *The end of history and the last man*. New York : Avon Books, 1993. Český překlad: *Konec dějin a poslední člověk*. Praha : Rybka Publishers, 2002.
15. KOVÁČ, L. *Science and 11 September: A lesson of relevance*. World Futures 59, 2003, s. 319-334.
16. STEVENSON, B., WOLFERS, J. *Economic growth and happiness: Reassessing the Easterlin paradox*. Brookings Papers on Economic Activity, Spring 2008, s. 1-87.
17. GOLDENBERG, S. *Climate change inaction pushes „doomsday clock“ closest to midnight since 1984*. The Guardian, 22 January, 2015.
18. SCHOCH, R. *The secret of happiness: Three thousand years of searching for the good life*. London, UK : Profile Books, 2007.
19. KOVÁČ, L. *Two cultures revisited: new widening gaps*. World Futures 58, 2002, s. 1-11.
20. KOVÁČ, L. *The biology of happiness*. EMBO Rep. 13, 2012, s. 297-302.
21. ŠTVRTECKÝ, Š. *Náš Milan Rastislav Štefánik*. Bratislava : Smena, 1990, s. 306.